

Autochtone beuken kunnen tegen een stootje

Een aantal imposante laanbeuken bij Middachten is een paar jaar geleden gekapt. Hiermee verdwenen enkele van de oudste beukenbomen van ons land. Bomen verdwijnen door kap, maar hoe zit het met het veranderende klimaat? Zal de oorspronkelijk inheemse beuk hierdoor helemaal uit Nederland verdwijnen?

Tekst en beeld Bert Maes

Werkelijk uniek zijn de oude beuken in een laan van vier rijen bij Middachten. De meer dan 40 m hoge bomen zijn er rond 1735 geplant.

Oude beuken maken altijd indruk door hun rijzige en massieve stammen. Ofschoon ze niet zo oud worden als eiken, behoren leeftijden van meer dan 200, in zeldzame gevallen meer dan 300 jaar, tot de mogelijkheden. Zo waren de oude, in november 2005 gekapte beuken bij Middachten rond 1735 geplant. De dikste was 5 m in omvang en enkele bomen waren rond de 45 m hoog. Omdat twee beuken in de winter van 2004-2005 spontaan omvielen en verschillende beuken hol en aangetast bleken door korsthoutskoolzwam, besloot de eigenaar van landgoed Middachten ook die andere beuken aan een zijpad van de Middachter Allee te laten kappen. Helaas, en wellicht onnodig.

Bij landgoedbezitters was de beuk altijd al gewild als laan- en parkboom. Op landgoederen staan dan ook de oudste exemplaren. Het gaat veelal om cultivars

op grond van de bladkleur en kroonvorm. Met name roodbladige beuken waren als parkboom populair. Treurbeuken behoren eerder tot het sortiment van begraaftplaatsen.

Oorspronkelijke beuken

Als hakhout kunnen beuken aanzienlijk ouder worden dan als parkboom, op een landgoed. Soms wel enkele ^{honderden} duizenden jaren. Gezien die leeftijden worden alleen hakhout en spaartelgen daarvan als autochtoon aangemerkt. Dergelijke populaties zijn eigenlijk alleen nog te vinden op de stuwwallen van de Veluwe, Utrechtse Heuvelrug, in Montferland bij Doetinchem en op de Duivelsberg bij Nijmegen. Elders, zoals in de Achterhoek en Zuid-Limburg, is het inheemse karakter onzeker.

Bij een uitgebreide inventarisatie van

autochtone bomen op de Veluwe vijf jaar geleden, kwamen onverwacht nog grote oorspronkelijke populaties aan het licht, vooral op de noordelijke Veluwe. Vindplaatsen zijn: het Elspeeter Bos, het Ermelose Bos, het Speulders- en het Sprielderbos en de bossen bij Garderen, langs de Staverense beek en rond het Wekeromse Zand. Enkele van die plekken staan bekend onder de curieuze naam 'boombossen'. Het zijn vrij donkere bossen met opvallend grillige boomstammen. Ze maken een wat mysterieuze indruk en de bomen lijken te dansen. Met invallend zonlicht zijn ze werkelijk prachtig.

In Rassenlijst

Enkele van de hier genoemde bossen met autochtone beukenopstanden zijn als herkomsten opgenomen in de Rassenlijst van Bomen - onlangs verscheen

de 8^e editie - vanwege hun genetische waarde en hun betekenis voor het natuurbehoud. Het betreft de herkomsten: Hoog-Soerensche- en Meervelderbosch, Speulderbosch en Elspeeter Bosch.

Mastjaren, meestal eens in de vijf jaar, bieden goede mogelijkheden om zaad van deze opstanden te oogsten. Plantsoen hieruit kan worden toegepast in bossen, houtwallen en houtsingels. Maar ook voor het herstel van historische beukenhagen, die eeuwenlang als scheiding van boerderijerven dienden, biedt dit materiaal mogelijkheden. Bijna overal in Drenthe, de Achterhoek en in Noord-Brabant zijn die beukenhagen verdwenen en vervangen door laurierkers, Japanse berberis of coniferen.

Gemengd hakhout

De gevonden autochtone beukenopstanden maakten ooit deel uit van de malebossen die in bezit waren van de dorpsgemeenschap. Vanaf de Middeleeuwen waren die bossen waarschijnlijk merendeels in gebruik als hakhout. Ze bestonden toen veelal uit een mix van beuken, zomer- en vooral ook wintereik. Doordat in hakhout de lichtconcurrentie ontbreekt, konden eiken en beuken eeuwenlang naast elkaar bestaan. Hier en daar staat nog een enkele eik in deze beukenbossen, maar ze zijn schaars en worden door kap nog zeldzamer.

Beukenhakhout was interessant voor de productie van houtskool voor de ijzermelteryen op de Veluwe. IJzer werd er wellicht al vanaf de late prehistorie op vele plaatsen gewonnen en gesmolten. Door de opkomst van met name de leerlooierij werd eikenhakhout, vanwege de looistof in de schors, steeds belangrijker en werd het beukenhakhout vervangen door eikenbeplanting of als spaartelgen behandeld. De huidige beukenboombossen zijn in feite beuken spaartelgenbossen. Op grond van jaarringen moeten de oudste bomen tenminste 18^e eeuws zijn. Als beukenpopulaties zijn die bos-

sen echter veel ouder, vermoedelijk meer dan 3.000 jaar. Op enkele plaatsen, zoals rondom het Wekeromse Zand bij Houtdorp en langs de Staverense beek, zijn relictten gevonden van meerstammige beukenhakhoutstoven.

Laatkomer

De beuk is in de vegetatiegeschiedenis van Nederland een laatkomer. Pas 10.000 jaar na de laatste ijstijd kwam hij ons land binnen. Verondersteld wordt wel dat de beuk bij zijn migratie een handje geholpen is door de mens. Voor de inmiddels landbouwende mens was de boom interessant vanwege de eetbare vruchten en het makkelijk te hakken brandhout.

Sinds kort weten we door DNA-onderzoek dat de beuk na de ijstijd vanuit Refugia in Zuidoost-Frankrijk, Zuid-Italië, de noordwestelijke Balkan en Tsjechië, circa 4.000 jaar geleden ons land be-

reikte. Pas duizend jaar later vestigde de boomsoort zich definitief. De oudste door archeologen opgegraven beukenootjes dateren van 600 voor Christus en komen uit het kustgebied. Ook vonden archeologen enkele jaren geleden in een opgegraven Romeins schip bij Utrecht onder meer gedraaide meubelpoten en een bijzonder gaaf bewaarde schaaf van beukenhout.

Geduchte concurrent

De beuk is een geduchte concurrent voor andere bosbomen. Hij geeft met zijn dichtbebladerde kroon veel schaduw. Jonge beuken verdragen die schaduw bijzonder goed, maar lichtminners als linde, iep en vooral zomer- en wintereik leggen tussen beuken op den duur het loodje. Ook boskruiden hebben onder opgaande beuken weinig mogelijkheden. Alleen in de beukenbossen van de rijke

Ooit een haag, nu een rij karakteristieke beuken op een aarden wal langs de weg bij Drie op de Veluwe.

Van het beukenhakhoutbos in Montferland is het oorspronkelijk inheemse karakter niet geheel zeker.

löss- en mergelbodems zien we een gevarieerde kruidenbegroeiing.

Door bevoordeling van de eik in het verleden is het areaal van de beuk in Europa aanzienlijk verkleind. Voor grotere ongerepte beukenbossen moeten we nu naar het bergland van Bulgarije, Roemenië en de Transkarpaten in Oekraïne. Een vleugje van die sfeer vinden we in de beukenbossen op het Zuid-Limburgse plateau en in het Zoniënwoud ten zuiden van Brussel.

Natuurbehoud

De zeldzame populaties van autochtone beuk, met name op de Veluwe, zijn als genenbron en als cultuurhistorisch fenomeen van grote waarde. Op zich zijn deze bossen niet bedreigd. Als bomen omvallen staan er al snel genoeg jonge kiemlingen klaar om uit te groeien. Eerder lopen hier de eveneens autochtone, maar lichtminnende zomer- en wintereiken gevaar het loodje te leggen. Dit kan worden voorkomen door de eiken vrij te stellen of de beuk weer als hakhout te beheren. Alleen dan kunnen beide boomsoorten samengroeien. Kleinere popula-

ties van oorspronkelijk inheemse beuk, zoals op Montferland en de Utrechtse Heuvelrug, verdienen wel extra bescherming en zo mogelijk uitbreiding.

Op diverse plaatsen op de Veluwe, en zelfs in onze Nationale Parken en Natura 2000-bossen, zien we niet-autochtone beuken over grote oppervlakten ongebreideld uitzaaïen. Op termijn zullen hierdoor de oorspronkelijke eikenbossen, die eveneens eeuwen oud zijn, verdwijnen. Ervoor in de plaats komen monotone, soortenarme bossen van nakomelingen van niet-oorspronkelijke beuken die in de 20^e eeuw werden aangeplant voor de productie van hout.

Klimaatveranderingen

De vraag wordt vaak gesteld of autochtone beuken de komende veronderstelde klimaatveranderingen zullen overleven. Autochtone beuken kunnen tegen een stootje. De huidige beukenpopulaties hebben eerder sterke klimaatwijzigingen doorstaan. Zo waren er de warme middeleeuwen met in de 11^e en 12^e eeuw temperaturen die nog iets hoger lagen dan de huidige in West-Europa. Ze

doorstonden ook de kleine ijstijd van de 17-19^e eeuw. In die periode lag de temperatuur tot 2°C lager dan in de periode 1960-1990. Zelfs individuele beukenbomen, zoals op de Veluwe, overleefden die kleine ijstijd.

Bij klimaatveranderingen is de aanwezigheid van een breed genetisch spectrum van groot belang. Autochtone beuken kunnen daarbij zeker een belangrijke rol spelen. Door hun makkelijke generatieve verjonging kunnen ze zich waarschijnlijk ook snel aanpassen aan veranderende omstandigheden. Problemen zullen voor de beuk eerder in Zuid-Europa opdoemen dan in Nederland.

Een heel ander aspect is dat de oorspronkelijke beuken vermoedelijk nog geen 1% uitmaken van het totale beukenbestand in ons land. De achteruitgang is vrijwel uitsluitend te wijten aan het kappen van bomen en het gebruik van niet-autochtoon plantsoen voor nieuwe aanplant. Alle redenen dus om uit oogpunt van natuurbehoud, genenbronnen en de waarde voor het historische cultuurlandschap de nog resterende, zeldzame beukenpopulaties voor de toekomst veilig te stellen en liefst uit te breiden. ■